

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 821.161.2:82-31:82.0'06

ТЕМА СВОБОДИ ТА СВАВОЛИ У РОМАНІ ЕНН БРОНТЕ «НЕЗНАЙОМКА З ВАЙЛДФЕЛЛ-ХОЛЛУ»

Грабовська Н.А.

Національна академія внутрішніх справ України

У статті досліджено художню природу роману «Незнайомка з Вайлدفелл-Холлу». Твір обдарованої вікторіанської письменниці сміливо розкриває проблему соціальної, культурної та майнової нерівності жінки та чоловіка. Реалістичний, багатоплановий роман розглядається, як один з перших феміністських творів, який є потужним зображенням жіночої боротьби за внутрішню незалежність та творчу свободу.

Ключові слова: суспільна мораль, образ «нової» жінки, сваволя чоловіка, повноцінна особистість, свобода, патріархальний устрій.

Актуальність дослідження обумовлена популярністю й значимістю літературознавчих пошуків у сфері феміністичного/гендерного дискурсу, а також тим, що досліджуваний роман Енн Бронте «Незнайомка з Вайлدفелл-Холлу» й досі залишається маловивченим та не отримав належної уваги й оцінки з боку літературознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізуючи стан дослідження творчості англійської письменниці, однієї з трьох сестер Бронте, стає зрозуміло, що її творчість несправедливо минули увагою як вітчизняні, так і світові дослідники. Талант і місце Енн вважали скромнішими, згадували про неї лише як про «третю Бронте». Розділи та передмови в підручниках із зарубіжної літератури, критичні статті, есе та нариси – рецепція літературної спадщини сестер Бронте українським читачем. Найбільш сприяли популяризації романів письменниць в Україні М. Рудницький і Т. Денисова. На початку нового століття цікавість до творчості сестер посилюється, з'являється ґрунтовний аналіз окремих творів. Це праці О. Анненкової, Г. Теленко, Є. Бесараб, О. Бандровської, Х. Денисюк (Пастух), І. Зінчука, Н. Михальська, Н. Назаренко, І. Ільчишина. На думку більшості дослідників роман А. Бронте «Незнайомка з Вайлدفелл-Холлу» практично відсутні сліди готичної поетики та романтичні елементи, наявна конкретика та психологізм. На жаль, романи Анни Бронте «Агнес Грей» та «Незнайомка з Вайлدفелл-Холлу» (єдиний переклад Н.Тітко у 2009 році), ще досі чекають свого перекладу і глибшого критичного аналізу.

Мета праці полягає у виявленні й розкритті засобів, якими оперує автор, зображуючи сваволю чоловіка та обмеження волі й свободи жінки у романі, а також у спробі довести, що за епохи Вікторіанства даний роман є прикладом істинно жіночого тексту.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до аналізу ідейних позицій героїв досліджуваного твору, вважаємо доречним розпочати розділ думкою В.Вулф: «Коли жінка збирається писати роман, то виявляється, що їй постійно хочеться змінювати існуючі цінності – робити значимішим те, що чоловікові видається незначним, і надава-

ти меншого значення тому, що є важливим для чоловіка. За це її, звичайно, критикуватимуть, бо критик іншої статі буде щиро обурений і здивований спробою змінити світовий порядок, і вбачатиме в цьому щось більше, ніж просто відмінність позиції, яка здається йому обмеженою, тривіальною або сентиментальною, бо відрізняється від його власної» [3].

Таким же чином і в романі «Незнайомка з Вайлدفелл-Холлу» читач спостерігає поляризованість чоловічих та жіночих життєвих позицій і цінностей. Жінка в патріархальному світі зі встановленою чоловіками мораллю та ієрархією цінностей позбавлена безпосереднього пізнання себе самої. Та саме досліджуваній нами роман можемо назвати сміливим викликом патріархальним стереотипам вікторіанської Англії. Підтвердження цьому знаходимо в ідейних переконаннях та поведінкових моделях героїв, котрі, за посередництвом автора, кидають цей виклик.

Попри натхненне змалювання революційного образу «нової» жінки, якою в романі виступає головна героїня Хелен Грехем, Енн Бронте, витримуючи реалістичну ноту, не могла не включити до списку персонажів того, хто б свято шанував усталені традиції сімейного устрою, де чоловік усьому голова. Так, матір Гілберта Маркхема є прикладом того, наскільки значним є вплив суспільної моралі на формування уявлення про призначення жінки. Мати повчає доньку: «Знаєш, Роза, займаєшся господарством, следует думать только о двух вещах: делать все наилучшим образом, во-первых, и угождать отцам, мужьям, братьям и сыновьям, во-вторых. А женщины обойдутся и так!» [1, с. 192]. Говорячи про майбутній шлюб, мати наставляє Гілберта: «Твое дело – угождать себе, а ее – угождать тебе» [1, с. 193]. Про Хелен, який Гілберт симпатизує, матір має свою, зовсім несхвальну думку, говорячи, що остання «будет пренебрегать всеми своими обязанностями ради занятий, для женщины вовсе неуместных» [1, с. 192]. Авторка впевнена, що покоління, котре виховувалося на ідеї про жінку як про таку, чия роль є виключно пасивною та другорядною, не сприймає її як незалежну та повноцінну особистість. Свобода духу, успадкована від

XVIII століття, не позначилася на родинній моралі. Остання визнавала необхідність дотримання порядку й суворої ієрархії в суспільстві; сім'я, неподільна соціальна клітина, мала бути мікрокосмом суспільства. Оже, чоловік керує, жінка виконує, діти слухаються. Жінки належать родині, а не суспільству, природа створила їх для хатніх клопотів, а не для громадських обов'язків.

Патріархальну точку зору стосовно питання сімейного устрою в романі підтримує друг Артура Хантінгтона Ральф Хетгерслі. Підбираючи собі пару, він радиться із Артуром: «Я ищу доброе, покладистое создание, которое ни в чем не будет мне перечить, чтобы я мог делать, что хочу, бывать, где хочу, сидеть дома или надолго уезжать и не слышать ни упреков, ни жалоб. Я ведь не люблю, когда мне надоедают» [1, с. 311].

Сам Артур Хантінгтон за прикладом представників своєї злочасної компанії вважає себе домомічним в сім'ї, а так зване становище перебування «під каблучком» у дружини є для нього немислимим. Порушуючи при цьому всі шлюбні заповіді, він своєї провини перед Хелен ні в чому не вбачає: «Ты думаешь взять надо мной власть, угрожаешь мне, обвиняешь меня, считаешь меня хуже разбойника с большой дороги. Не будь ты в положении, Хелен, я бы тебе так просто этого не подарил. Я не позволю женщине командовать мной, будь она сто раз моей женой» [1, с. 353].

Профеміністична позиція у романі розкривається через образ Хелен Грехем, яка поводить у шлюбі себе як жінка благородна та як істинна християнка. Ще задовго до заміжжя, прислухавшись до настанов тітоньки про шлюб як «справу серйозну», і про те, що при виборі нареченого найважливіше – моральні принципи, здоровий глузд та солідність, Хелен обіцяє, що ніколи не пов'яже своєї долі із людиною пустою, а свого чоловіка вона буде не тільки любити, але й поважати та шанувати. Уявлення Хелен про шлюб це ідея рівноправного, добровільного поєднання двох долів. Тим не менш, Хелен готова на самопожертву в ім'я благородної цілі. Знаючи, що Хантінгтон далекий від ідеалу, вона із запалом повторює: «Я с радостью рискну своим счастьем ради него. А тех, кто лучше я оставлю тем, кто думает лишь о собственном благополучии. Если он поступал неверно, я постараюсь употребить мою жизнь на то, чтобы спасти его от последствий ошибок молодости, вернуть на путь добродетели. И дай мне Бог преуспеть в этом!» [1, с. 262]. Зрештою, отримавши гіркий досвід подружнього життя, Хелен змушена зізнатися: «Артур вовсе не плохой человек, но его понятия о семейных обязанностях и радостях далеки от моих. Насколько можно судить, по его убеждению, жена – это механизм, назначение которого преданно любить мужа и сидеть дома. Она должна ухаживать за своим повелителем, развлекать его и всячески убажывать, пока он изволил оставаться с ней. А в его отсутствие ей положено блюсти его интересы во всем, что от нее зависит, и терпеливо ждать его возвращения, не зависимо от того, чем он занимается вдали от нее» [1, с. 328].

Тоді Хелен ще не знатиме, що доля зглянеться над нею і пошле людину, котра буде ставитися до неї як до рівної, повноцінної особистості, захищатиме її добре ім'я та гідність, зі всією щирістю розділятиме її позицію й погляди. Чоловік, якого Хелен зустрине згодом, буде високо цінувати її чесноти у порівнянні із тим оточенням, яке тільки те й може, що пліткувати, адже «умишки его представителей не способны воспринимать глубокие идеи и довольствуются пустяками, какими не стал бы питаться более развитый мозг» [1, с. 211]. Цією людиною стане Гілберт Маркхем, від якого ми, власне, у формі його листа своєму другу, і дізнаємося про події роману.

Ця чоловіча постать стоїть осторонь тих персонажів роману, котрі сповідають патріархальну мораль. Читач не може не зауважити наскільки полярними є погляди Гілберта та Артура Хантінгтона, наскільки по-різному вони сприймають жінку. Гілберт Маркхем щиро покохає Хелен не лише тому, що його вразить її моральна чистота, зрілість та загадковість характеру, зовнішня витонченість. Для нього Хелен буде жінкою повноправною, він, на відміну від Артура, високо поцінуватиме її творчість як художниці, дискусії з нею збагачуватимуть його. «Мне очень нравилось ее слушать. Когда наши мысли и мнения совпадали, меня восхищал ее тонкий ум, изящный вкус, глубокие чувства, если же мы в чем-то не соглашались, смелость и твердость, с какой она доказывала или защищала свою точку зрения, ее убежденность в своей правоте воспламеняли мое воображение» [1, с. 197]. Гілберт вважає справедливим вільне вираження Хелен себе й своїх ідей, її право на власну позицію. У поглядах цього персонажа читач не знаходить й найменшого натяку на залежне становище жінки від чоловіка.

Окрім того, Хелен для Гілберта стане не просто тією прекрасною жінкою, «світлим ангелом», з яким він бажає провести своє життя, а й другом, спорідненою душею: «Я віддаю перевагу вашій дружбі любові усіх інших жінок світу!» [1, с. 226]. А той факт, що для Гілберта надзвичайно важливим стане завоювати повагу Хелен до себе, що її товариство не тільки «завойовує його серце, а й очищує, облагороджує його душу» є доказом його уявленню про рівноправний союз жінки та чоловіка, в якому немає місця жодним владним амбіціям.

Як слушно зазначає Симона де Бовуар, видатний ідеолог фемінізму, «шлюб спонукає чоловіка до примхливого панування: адже бажання панувати найпоширеніше, подолати його неможливо. Нерідко чоловікові мало того, що дружина захоплюється ним, схвалює його вчинки, дослухається до його порад, бачить у ньому наставника. Він наказує, розігрує із себе володаря. Він настільки переконаний у своїй правоті, що найменший натяк на незалежну поведінку жінки здається йому бунтом. Якби його воля, він би не дозволив їй навіть дихати самостійно» [8, с. 78].

Сваволя Артура Хантінгтона проявляється не тільки в тому, що він дозволяє собі покидати дружину заради сумнівних розваг й вести себе неналежним чином, але також і в тому, що він вважає Хелен чи не своєю власністю, увага якої має бути зосереджена виключно на ньому, настільки він себелюбний. Навіть побожність Хелен він вважає недоліком: «Вера в женщине, как я считаю, не должна брать верха над преданностью ее земному владыке» [1, с. 299]. До того ж, звичайне спілкування дружини із іншими чоловіками аж ніяк ним не вітається: «Он не лю-

бит, когда меня занимает что-нибудь, кроме него, когда я получаю знаки внимания и восхищения, кроме тех, которые соизволит оказать мне он сам. Он знает, что он – мое солнце, но когда ему угодно отнимать у меня свой свет, мое небо, по его мнению, должно оставаться в полном мраке» [1, с. 318]. При цьому Хантінгтон свій таємний гріховний зв'язок із Аннабелою Уїлмот, про який Хелен дізнається лише згодом, говорить як про щось абсолютно прощенне. На його думку, вірність – в самій природі жінки, їй належить «кохати одного-єдиного, сліпо, вірно і вічно», а от чоловікам потрібно надавати більше свободи. Це, безперечно, є прямим доказом того, наскільки нерівноправним, нестерпним є становище жінки в сім'ї, де чоловік вважає себе за Абсолют.

Енн Бронте вкладає в поведінку й погляди Артура Хантінгтона загальноприйнятну на той період ідею про те, що істинна жіночість пов'язана з природним призначенням дружини й матері, зведеним до обмеженого побутового кола й відділеним від світу, в якому діють і здійснюють саморозвиток чоловіки. «Проте ідея про те, що природа закрила потенціал людського розвитку за тюремними стінами статевих ролей робить абсурдною ідею свободи» [9, с. 154].

Однак жінки, трапляється, повстають. Навіть ті жінки, котрі на початку подружнього життя високо цінують чоловічий авторитет, згодом втрачають повагу до нього. Як дитина, яка одного чудового дня раптом усвідомлює, що її батько не така вже й поважна персона, так і дружина досить швидко починає розуміти, що поруч з нею живе не якийсь там гідний шанувальник Володар, Вождь і Вчитель, а простий чоловік, якому з невідомих причин вона має коритися. В цій підлеглості вона вбачає нічим не виправданий неприємний обов'язок.

Автор роману вибудовує в тексті шлях становлення особистості Хелен, демонструє зміни у свідомості героїні. Натерпівшись сповна й зрозумівши, що всі її намагання наставити чоловіка на вірний шлях виявилися марними, Хелен вирішує здійснити небажаний досі вчинок і покинути чоловіка, фактично порушуючи цим усі тогочасні суспільні норми. Однак визволення із цієї подружньої в'язниці виявляється складним і довгим. Хантінгтон продовжує утримувати Хелен не стільки через те, що вона йому потрібна, скільки через те, що втрата дружини й сина викличе плітки в усьому графстві. Окрім того, Хелен доводиться терпіти щоденні образи й знущання, які мудра жінка сприймає навіть з певною іронією: «Я все делаю не так, я холодна, черства, бессердечна; на мою бледную кислую физиономию противно смотреть; от моего голоса его дрожь берет; он просто не понимает, как сумеет прожить целую зиму бок о бок со мной; я его исподтишка убиваю» [1, с. 388].

«Особливе становище жінки полягає в тому, що, будучи, як і кожна людська істота, вільною особистістю, вона робить вибір і невдовзі опиняється в світі, де чоловік накидає їй роль Іншої. Її намагаються перетворити на річ, спрямувати до іманентності, оскільки її трансцендентність постійно живила б у ній усвідомлення своєї достатності й суверенності. Драма жінки – саме в цьому конфлікті між настійним прагненням будь-якого суб'єкта утвердити свою достатність і її становищем, яке перетворює жінку в підлеглий об'єкт» [7, с. 42]. Однак Хелен не бажає миритися із статусом «Іншої», вона протистоїть чоловіку-тирану, який вважає себе суб'єктом щодо неї, який нізащо не визнає своєї другорядності. Так не буває, щоб хтось визнав себе Іншим, а когось – Першим. Якщо ж Інший не стає для себе Першим, це означає, що він цілком підпав під чужий вплив.

Головна героїня досліджуваного роману є яскравим прикладом особистості, яка не підпадає під чужий вплив, а обирає для себе шлях до свободи, складає план свого спасіння, прораховуючи його до найменших деталей. Хелен володіє неабияким почуттям жіночої гідності, котре не дозволяє їй терпіти закиди чоловіка про те, що «пустий стілець її сповна замінить». Готовність Хелен стати відповідальною за себе і за свого сина (в тому числі і в матеріальному плані), хоробрість героїні перед невідомим й безстрашність перед майбутніми труднощами, вміння залишатись при цьому абсолютно виваженою особистістю є свідченням народження нової жінки, що відчуває себе самодостатньою й не потребує чоловічої допомоги у своєму становленні.

Висновок і пропозиції. Творчість Енн Бронте є яскравим прикладом того, як жінка-автор долає межі патріархальної моралі та витворює саме таку героїню – нову жінку у процесі пробудження свідомості. У своєму романі авторка сміливо показує власне ставлення до ідеї соціальної та моральної нерівності чоловіків та жінок, до усталених уявлень про гендерні ролі.

Образ головної героїні роману Хелен є унікальним у тому розумінні, що вона є першим літературним персонажем жіночої статі, який всупереч усім суспільним догмам наважився розірвати кайдани чоловічого поневолення, про яке за традицією належало мовчати.

Отже, роман Енн Бронте «Незнайомка з Вайлдфелл-Холлу» є одним із тих творів, у якому представлені ідеї, котрі згодом послужили поштовхом для жіночої боротьби в Англії та усій Європі за свої права, у тому числі політичні (наприклад, суфражизм). Окрім цього, роман є також надзвичайно цінним для подальших досліджень у галузі феміністичної та гендерної критики.

Список літератури:

1. Бронте Э. Агнес Грей: Роман; Незнакомка из Уайлдфелл-Холла: Роман; Стихотворения: Пер. с англ. / Вступ. статья Михальской Н. – М., 1990. – 527 с.
2. Бронте А. Незнакомка з Вільдфел-Холу: [роман] / Анна Бронте; [Пер. з англ. Н. Тітко]. – К.: КМ Publishing, 2009. – 384 с.
3. Вулф В. Жінки та розповідна література // Незалежний культурологічний часопис «І» [Електронний ресурс]. – 2000. – № 17. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n17texts/woolf.htm>.
4. Гениева Е.Ю. – Эти загадочные англичанки: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1992. – 505 с.

5. Назаренко Н.І., Ільчишина С. Художній світ роману А. Бронте «Незнайомка з Уайлдфелл-холлу». – Маріуполь, 2009. – С. 260–264.
6. Рябков М.Н. Роман Энн Бронте «Незнакомка из Уайлдфелл-Холла» как женский текст. – Екатеринбург, 2004. – 19 с.
7. Сімона де Бовуар. Друга стаття / Перекл. з французької Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: В 2 т. Том 1. – К., 1994. – 390 с.
8. Сімона де Бовуар. Друга стаття. У двох томах, т. 2. / Пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. – К.: Основи, 1995. – 392 с.
9. Чухим Н. Візія жінки у західній філософській традиції (від античності до модерну). – К., 2006. – 192 с.
10. Ellis S. The Daughters of England // Women in Public, 1850–1900: Documents of the Women's Movement / Ed. by P. Hollis. London, 1981. – 337 p.

Грабовская Н.А.

Национальная академия внутренних дел Украины

**ТЕМА СВОБОДЫ И ПРОИЗВОЛА В РОМАНЕ ЭНН БРОНТЕ
«НЕЗНАКОМКА ИЗ ВАЙЛДФЕЛЛ-ХОЛЛА»**

Аннотация

В статье исследовано тему свободы и произвола в романе «Незнакомка из Вайлдфелл-Холла». Произведение одаренной викторианской писательницы раскрывает проблему социального, имущественного и культурного неравенства женщины и мужчины. Реалистичный, многослойный роман рассматривается, как один из первых феминистских произведений, который является мощным изображением борьбы женщины за внутреннюю независимость и творческую свободу.

Ключевые слова: общественная мораль, образ «новой» женщины, произвол мужчины, полноценная личность, свобода, патриархальный уклад.

Hrabovska N.A.

National Academy of Internal Affairs of Ukraine

**THE THEME OF FREEDOM AND ARBITRARINESS
IN THE NOVEL BY ANN BRONTE «THE TENANT OF WILD FELL HALL»**

Summary

This article is devoted to the investigation of the theme of freedom and arbitrariness in the novel «The Tenant of Wild fell Hall». It is determined that novel shows the problem of social, property and cultural inequalities between women and men. It is the first realistic, multilayer feminist novel which is a powerful illustration of the struggle of women for internal independence and creative freedom.

Keywords: social morality, the image of a «new» woman, the arbitrariness of a man, a full personality, freedom, patriarchal way of life.